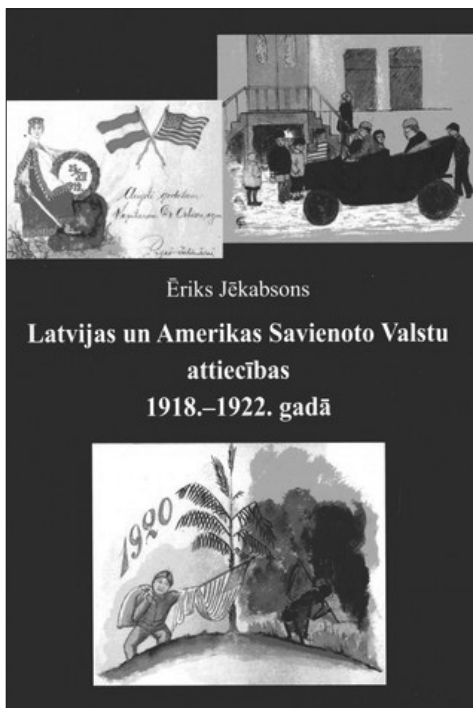

Nozīmīgs pētījums par Latviju neatkarības pirmsākumos

Recenzija par grāmatu: Ēriks Jēkabsons. Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā. Rīga 2018. 831 lpp. ISBN 9789984824499

Jānis Taurēns

2018. gadā atvēršanas svētkus piedzīvoja LZA akadēmiķa, LU Vēstures un filozofijas fakultātes profesora Ērika Jēkabsona grāmata “Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā”. Monogrāfija ir veltīta ļoti nozīmīgam posmam Latvijas vēsturē un atspoguļo ASV valdības un sabiedrības lomu šajā mūsu zemes vēstures periodā. Vairāk nekā 800 lappušu biezā monogrāfija ir vairāku gadu saspringta darba rezultāts. Tās pamatā ir Latvijas, Amerikas Savienoto Valstu, Apvienotās Karalistes, Polijas un Lietuvas arhīvu materiāli, publicētie dokumenti, preses avoti, atmiņas un plašs zinātniskās literatūras klāsts. Autors ir pētījis turpat 70 Latvijas Valsts vēstures arhīva fondus, galvenokārt Ārlietu ministrijas un bruņoto spēku fondus, kā arī daudzus citus materiālus.

Ēriks Jēkabsons ir ļoti pieredzējis Latvijas ārpolitikas, Neatkarības kara vēstures, militārās vēstures un nacionālo attiecību pētnieks. Viņš ir 20 grāmatu un 250 zinātnisku rakstu autors. Ir grūti izcelt nozīmīgākos pētījumus par Latvijas ārpolitiku, iekšpolitisko attīstību un etnisko attiecību problemātiku,¹ daudzos avotu izdevumus.² Ē. Jēkabsona vēstures koncepciju caurstrāvo patriotisms un Tēvzemes mīlestība, vienlaikus viņš nebaidās no senu mītu un pārspilējumu labošanas.

Kopumā Latvijas un ASV attiecības šajā laika posmā, protams, ir apskatītas zinātniskajā literatūrā – latviešu trimdas autora Edgara Andersona un Latvijas vēsturnieku darbos. Ē. Jēkabsons visai kritiski vērtē latviešu padomju perioda vēsturnieku ieguldījumu, norādot uz viņu ideoloģiskajiem ierobežojumiem. Tomēr tik detalizēts monogrāfisks pētījums tapis pirmo reizi. Grāmata iedalīta divās daļās. Pirmajā daļā “Politiskās un ekonomiskās attiecības starp Latviju un ASV 1918–1922” apskatītas ASV un Latvijas politiskās un diplomātiskās attiecības no pirmajiem kontaktiem 1918. gadā līdz triju Baltijas valstu neatkarības atzīšanai 1922. gada 28. jūlijā un reakcijai uz to. Kā raksta autors, par godu neatkarības atzīšanai 28. jūlija pēcpusdienā “*pēc jaunatnes organizāciju iniciatīvas orķestru pavadībā sākās manifestācija ar karogiem*” (451. lpp.). Grāmatas pirmajā daļā aplūkota arī Amerikas Palīdzības administrācijas (*American Relief Administration*) darbība Latvijā 1919. gada pavasarī un vasarā. Grāmatas otrā daļa apmēram 300 lappušu apjomā veltīta ASV nevalstisko organizāciju darbībai un palīdzībai Latvijā. Bez šaubām, monogrāfijā par šo laika posmu veltīta liela uzmanība Latvijai ārkārtīgi nozīmīgā perioda vēstures svarīgākajiem pagrieziena punktiem – Niedras apvērsumam, bermontiādei. Būtisks Latvijas un ASV attiecību faktors ir plaši aplūkotais starptautiskais konteksts, īpaši Rietumu un

Krievijas attiecības. Autors pievērsis uzmanību arī Amerikas latviešu un viņu organizāciju darbībai.

Runājot par jau minētajiem pagrieziena punktiem, autors detalizēti, balstoties uz avotiem, pētījis Vorvika Grīna vadītās ASV misijas pozīciju, piemēram, Cēsu kauju priekšvakarā un to laikā. Autors pamatoti atzīmē tās simpātijas vienotās Krievijas atjaunošanas idejai, kura kā motīvs saglabājās visai ilgi. Vērtējot Grīna misiju kopumā, autors kopsavilkumā angļu valodā atzīmē, ka nevar piekrist populārajam uzskatam par tās viennozīmīgu atbalstu vāciešiem viņu konfliktā ar latviešiem. Grīnu kā izteikti provācisku personību apskatījis, piemēram, Alberts Varslavāns, atsaucoties arī uz vēsturnieka Edgara Andersona viedokli.³ Kā norāda Ēriks Jēkabsons, Grīns centās īstenot tainīgu politiku savā izpratnē, ko ietekmēja amerikāņu tradicionālā nepatika pret superlielvalstu sagraušanu un simpātijas pret tradicionālajām elitēm, šajā gadījumā – pret vācbaltiešiem (820. lpp.).

Tas bija arī laikmets, kad diplomāti un militāristi nebaidījās sniegt vispārīgus raksturojumus par cilvēkiem un tautām, ar kurām bija nesen iepazinušies. Ļoti interesants ir, piemēram, Grīna misijas līdzstrādnieka Roberta Heila stipri negatīvais latviešu raksturojums. Tajā viņš bārstās ar tādiem apzīmējumiem kā “*nežēlīgs, vardarbīgs un isredzīgs*”, “*politiska apsēstība*” ar naidu pret vāciešiem u. tml. (80. lpp.). Kopumā tomēr Grīna misijai piemita vēsturiska nozīme.

Cita epizode, kura šajā monogrāfijā detalizēti apskatīta, bet citu autoru darbos tikai pieminēta, ir ASV valsts sekretāra Beinbridža Kolbija 1920. gada 10. augusta nota Itālijai. Profesors Edgars Andersons īsi piemin šo dokumentu, atzīmējot ASV nevēlēšanos atzīt Baltijas valstis un pašu Baltijas valstu diplomātu, tostarp Latvijas ārlietu ministra Zigfrīda Annas Meierovica,

izteikto kritiku.⁴ Autors analizējis Latvijas Ārlietu ministrijas un Latvijas preses reakciju. Plaši izplatīti bija uzskati, ka pēc plašās humānās amerikāņu palīdzības Latvijai Kolbija nota bija nepatīkams pārsteigums, tāpat tika atzīmēta tās nonākšana pretrunā ar prezidenta Vudro Vilsona “14 punktu plānu”. Kopumā šī attīstība iezīmēja zināmu vilšanos, Meierovics cerības saistīja ar republikāņu uzvaru 1920. gada vēlēšanās (350.–351. lpp.). Tomēr ASV nostāja mainījās diezgan lēni.

Pēc miera līgumiem ar padomju Krieviju un sabiedroto 1921. gada lēmuma atzīt Latviju un Igauniju *de iure* 1921. gada 26. janvārī un Latvijas un Igaunijas uzņemšanas Tautu Savienībā 1921. gada septembrī ASV kļuva par vienīgo nozīmīgo lielvalsti, kura nebija atzinusi Latvijas un pārējo Baltijas neatkarību *de iure*. Šī situācija izraisīja Latvijā vilšanos un neapmierinātību. Pakāpeniski šī valdības pozīcija kļuva atpalikusi no laikmeta prasībām arī pašās ASV. Sabiedriskā doma ASV sāka nosliekties par labu Baltijas valstu atzīšanai. Ē. Jēkabsons atzīmējis, ka Latvijas diplomātijas cerības uz ASV atzīšanu bija saistītas ar uzņemšanu Tautu Savienībā un ar lēnu, bet pakāpenisku Latvijas un Baltijas valstu atpazīstamības pieaugumu.

ASV valsts un nevalstisko organizāciju palīdzība Latvijai darbā apskatīta ļoti plaši, tā ir nozīmīgs piensūms arī Latvijas sociālās vēstures izpētes jomā. Jāņem vērā, ka humanitārā situācija Latvijā pēc Pirmā pasaules kara bija ļoti smaga, īpaši tas skāra apgādi ar pārtiku un medicīnas iestāžu situāciju. 1918. gada 30. decembrī britu armijas kapteinis Viljams Vebsters ziņojumā Amerikas Sarkanajam Krustam rakstīja, ka reģiona valstis “pārpilda mājupejoši bēgļi bez ēdiena, apģērba un dzīvesvietas, ģimenes ir izšķirtas, ģimenes galvas lielākoties ir gājušas bojā un mājokļi neatgriezeniski izpostīti”

(597. lpp.). Savukārt Sarkanā krusta pārstāvis Džons Vitnijs rakstīja, ka 1920. gada janvārī Daugavpilī pēc tās atbrīvošanas bija katastrofāla situācija: “Pārtika un faktiski viss dzīvības uzturēšanai nepieciešamais civiliedzīvotājiem bija nepieejams [...] Sanitārie apstākļi [...] bija šausmīgi: tīfs un bakas plosījās un nebija kontrolējamas” (657. lpp.). Ē. Jēkabsons publicējis arī vairākus vēstures avotus – Rietumu pārstāvju ziņojumus, kas raksturo politisko, militāro, sociālo un humanitāro situāciju Latvijā.⁵ Bez Amerikas Palīdzības administrācijas un Sarkanā Krusta monogrāfijā pētīta arī Jaunekļu kristīgās savienības (YMCA) un citu sabiedrisku organizāciju darbība. Protams, interesanti atklājumi veltīti Latvijas varas iestāžu un sabiedrisko organizāciju sadarbībai ar šīm ASV struktūrām, kas liecina, ka Latvijas varas struktūras pastāvošajā situācijā darbojās diezgan efektīvi.

Darbā skarti ļoti daudzi aspekti, piemēram, latvieši ASV un viņu darbība un uzskati. Interesanti ir tādi izmantotie avoti kā ASV pārstāvju Džona Geida un Evansa Janga ziņojumi par Latvijas iekšējo un ārējo politiku.

Runājot par iespaidīgā izdevuma trūkumiem, nav apsveicami, ka kopsavilkums angļu valodā (819.–831. lpp.) ir ievērojami plašāks, informatīvāks un konceptuālāks nekā secinājumi latviešu valodā (769.–772. lpp.). Varbūt grāmatā būtu noderējis kaut neliels iepriekšējās trimdas un padomju perioda historiogrāfijas izvērtējums.

Kopumā daudzu gadu darba rezultātā tapusi monogrāfija ir pirmais tik plaša rakstura pētījums par Latvijas attiecībām ar kādu ārvalsti, šajā gadījumā – Amerikas Savienotajām Valstīm, tā balstās uz ļoti plašu avotu bāzi un milzīgu faktu materiālu un ir konceptuāli novatorisks un rūpīgi izstrādāts apcerējums.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ ĒRIKS JĒKABSONS. Neatkarības kara stāsti, 1918–1920. Rīga 2017; ĒRIKS JĒKABSONS. Piesardzīgā draudzība. Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920. gadā. Rīga 2007; ĒRIKS JĒKABSONS, VALTERS ŠČERBINSKIS (sast.). Latvijas ārlietu dienesta darbinieki, 1918–1991: biogrāfiskā vārdnīca. Rīga 2003.
- ² ĒRIKS JĒKABSONS, VALTERS ŠČERBINSKIS (sast.). Apvērsums. 1934. gada 15. maija notikumi pētījumos un avotos. Rīga 2012; ĒRIKS JĒKABSONS, JĀNIS ŠILIŅŠ. Cīņa par brīvību: Latvijas Neatkarības karš (1918–1920) Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos. 1. daļa. 1918. gada 18. novembris – 1919. gada 16. aprīlis. Rīga 2019.
- ³ ALBERTS VARSLAVĀNS. Latvijas Republika starpvalstu attiecību sistēmā. Pirmā desmitgade 1919–1929. Rīga 2008, 16.–17. lpp.
- ⁴ EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture 1920–1940. Ārpolitika. 1. sēj. Stokholma 1982, 59. lpp.
- ⁵ Sk. arī ĒRIKS JĒKABSONS. Stāvoklis Latgalē 1920. gada februārī: Amerikas Sarkanā Krusta ierēdņa Deila Hotona redzējums. In: Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture 2016, Nr. 2, 163.–190. lpp.; ĒRIKS JĒKABSONS. Strazdumuižas pamiers 1919. gada 3. jūlijā un tā tiešās sekas: Lielbritānijas misijas vadītāja Stivena Talents redzējums. In: Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture 2017, Nr. 3, 153.–170. lpp.; ĒRIKS JĒKABSONS. Stāvoklis Rīgā 1919. gada jūlijā: Lielbritānijas pārstāvju viedoklis. In: Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture 2018, Nr. 6, 131.–143. lpp.